

بررسی چگونگی تأثیر معماری پایدار و بومی بر منطقه اورامانات نمونه موردی: روستای اورامان تخت

پارسا انصاری^۱، عطااله عرفانی^{۲*}

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه ایرانمهر قروه واحد سنندج

۲- مدرس دانشگاه ایرانمهر قروه

Ataerfani@yahoo.com

چکیده

نگاهی گذار به معماری بومی مناطق مختلف ایران، حکایت از شناخت خصوصیات محیطی، به خصوص اقلیمی پهنه‌های مختلف ایران، و مخصوصاً منطقه اورامانات چاره‌اندیشی هوشمندانه نیاکان ما برای استفاده هر چه بیشتر از مواهب طبیعی و مقابله با مشکلات و ناهنجاری‌های اقلیمی محیطی آن دارد. در این مقاله سعی بر آن است ضمن نگاهی کلی بر معماری و معماری بومی، به شناسایی نقش آن در دستیابی به توسعه پایدار و اهداف آن نیز اشاره مختصری شود. در این پژوهش سعی بر آن است که روستای اورامان تخت از روستاهای صاحب سبک توابع استان کردستان، که نمونه‌ای از معماری بومی، طراحی شده بر اساس چرخه زیستی و ارزش‌های انسانی، استفاده از منابع موجود در طبیعت منطقه بدون آسیب‌رسانی به محیط، همزیستی با طبیعت با توجه به ارزش‌های معنوی، زیبایی شناسانه و انسانی که در نهایت احترام به طبیعت را الگوی شکل‌گیری بافت خود قرار داده است را مورد بررسی قرار داده و به ارائه راهکارهایی برگرفته از معماری بومی ایرانی در قالب معماری پایدار و خواهد رسید و این پژوهش بر اساس روش توصیفی تطبیقی انجام یافته است.

واژگان کلیدی: معماری بومی، معماری اکولوژی، اورامانات، توسعه پایدار، اکولوژی

۱- مقدمه

وابستگی و پیوند متقابل بین فضای ساخته‌شده و میراث‌های فرهنگی محیطی که آن را در بر می‌گیرد، یقیناً نه برای مردم شناسی و نه برای معماری برانگیزنده‌ای تازه به شمار نمی‌آید. این مقاله که انگیزه اش را در شالوده‌های معماری ایران می‌بینیم برای اشاعه پیام آرمانی‌ای که در این معماری نهفته، در همه حال و در اشاعه‌ی شناخت فرهنگ ایران به پاسخ‌گویی به یکی از وظایف ویژه اش دست یازد. از آنجا که هر پدیده و هر فرآورده فرهنگ و ادب انسانها، پس از زاده شدن، به جهانی روی می‌کنند پس گسترده‌تر از آنچه در انگیزه‌ی سازندگان آن نهفته بوده است، بررسی درباره‌ی چونی‌ها و چندی‌های معماری بومی به عنوان یکی از بارزترین پدیده‌های فرهنگی را قدر نهادیم و به این امید که گستردگی و ژرفای موضوع کار معماران را با یادآوری پیوندهای محیطی آن به نوشتار در آوریم (مولانایی، ۱۳۹۳). تعریف معماری بومی تعریف سختی است نه تنها ساختمان‌های عامیانه بلکه ساختمان‌های معمول در یک فرهنگ را نیز در بردارد. معماری بومی یک معماری غیر منومانی (یادمانی)، غیر پیشرفته و غیر اصیل است. معماری بومی اغلب به عنوان یک سنت بومی و محلی منتقل می‌شود و بیشتر براساس آزمون و خطا و فنون منتقل شده از نسلی به نسل دیگر است تا براساس علم هندسه و محاسبات دقیق. معماری بومی یک معماری متعلق به یک زمان یا مکان

خاص است و از جایی به جای دیگر منتقل و کپی نمی شود. شناخت معماری بومی می تواند به منزله شناخت جامعه باشد (رحیمی، ۱۳۹۴).

در این پژوهش به معماری و بومی در منطقه اورامانات پرداخته شده است و با استفاده از طراحی مناسب عناصر معماری به بهترین شیوه از هدر رفتن انرژی های تجدید ناپذیر جلوگیری به عمل آید و تناسب تغییرات بومی و آب و هوا و ارتباط آن با شکل گیری معماری در ساختمان های موجود در اورامانات و شیوه معماری بومی این منطقه و مقیاس خرد اقلیم و دستیابی به روش های مناسب در طراحی ساختمان و رسیدن به معماری پایدار، همواره مورد نظر معماری ساختمان بوده است و با استفاده از انرژی طبیعی در ساختمان به صرفه جویی در مصرف سوخت و مهمتر از آن به افزایش کیفیت آسایش و بهداشت محیط مسکونی و سالم سازی محیط زیست و استفاده از فضای سبز و معماری پایدار منتهی شود. در تحقیقات گذشته به بررسی معماری پایدار در مکان های معماری بخصوص در فضاهای عمومی و حوزه زیست محیطی در شهرهای گوناگونی انجام شده است اما تاکنون تحقیقی در این راستا در مورد روستای اورامانات در استان کردستان انجام نشده است و ما در این پژوهش سعی کردیم که با معماری اکنون روستای اورامانات به معماری پایدار و معماری بومی دست بیابیم.

۲- بیان مسأله

موضوع نگهداری زیست بوم و راه هایی برای هماهنگی با محیط پیرامون، مراقبت همزمان در نوسازی و بهسازی، مفهوم جدیدی از معماری پایدار را در سالهای ۱۹۷۰ تاکنون مطرح کرده است. با بررسی دیدگاه های معماری ایرانی با تاکید بر اصول ارائه شده استاد پیرنیا: مردم واری، استفاده از مصالح بوم آورد، نیارش، درون گرایی و پرهیز از بیهودگی و معماری بومی که پژوهش هایی در باب شناخت آن به نیم قرن سابقه هم نمی رسد، می توان به شناخت معماری پایدار که از مباحث و نیازهای مبرم جامعه امروز جهانی است منجر گردد. معماری طبیعی از توجه صرف به ابعاد فرهنگی و اجتماعی پا را فراتر گذاشته و جنبه های فیزیکی، روحی و روانی بشر و ارتباط وی با دنیای پیرامون را مد نظر قرار می دهد و در زمانی که معماری روز شدیداً وابسته به اقتصاد، تکنیک و مقررات است معماری طبیعی این موارد را با ابعاد زیستی، فرهنگی و روحی بشر گره می زند.

۳- اهمیت و ضرورت

معماری پایدار یکی از مهم ترین مسائل امروز جامعه جهانی است. رنگ باختن مفهوم هویت بومی و پایدار، مختص حوزه معماری نمی باشد؛ همچنانکه این ضعف درحوزه های مختلف مشهود است. همسو با این نظریه، صاحب نظران معماری معتقدند، بحران، معماری بومی ایران را در بر گرفته و تلاش های فراوانی جهت یافتن راه های خروج از این بحران صورت گرفته است. یکی از مهم ترین راهکارهای خروج از بحران، باز شناخت مؤلفه های مهمی پایدار و بومی بخش معماری ایرانی می باشد. بخش مهمی از سابقه معماری و شهرسازی ایران، در نوار غربی کشور شکل گرفته است. در این مقاله، شاخص هایی از معماری و شهرسازی ایران در منطقه اورامان در ناحیه غربی ایران، بررسی شده است. تطبیق الگوهای معماری مناطق شکل گرفته در این ناحیه با سایر نواحی کشور، اصولی را تبیین میکند که با توجه به این اصول، می توان مؤلفه های هویت معماری بومی بخش در معماری دوران معاصر را تعریف نمود. در این پژوهش به روش تحلیلی تطبیقی ویژگی های خاص معماری با هویت ایرانی در منطقه کردستان و با نگاهی ویژه در زمینه معماری ناحیه اورامان، معرفی و تحلیل شده است. در این زمینه با رویکردی به معماری، تأثیر اصول و ارزش های اسلامی در شکلگیری و هویت معماری بومی اورامان مورد بررسی و تحلیل قرار میگیرد. نتایج مطالعات نشان می دهد در کنار شاخص های ساختاری و ویژگی های اقلیمی و تاریخی، بسطیاری از ارزش ها و اصول معماری اسلامی نظیر حریمیت، درونگرایی و خودبستگی به همراه اصول و ارزش های دینی، در ساختار معماری اورامان و ایجاد هویتی شاخص، متجلی شده است. عوامل فرهنگ، اعتقادات اسلامی و نحوه وضعیت اجتماعی مردم، در کنار شرایط اقلیمی و جغرافیایی تفاوت های بنیادین در الگوهای معماری منطقه به وجود آورده و در نهایت منجر به شکل گیری معماری با ارزش در منطقه شده است.

۴- پیشینه تحقیق

مطالعات متعددی پیرامون معماری نواحی مرکزی ایران انجام شده است. اما در ناحیه غرب کشور علی رغم دارا بودن معماری با پیشینه بسیار کهن، مطالعات علمی و پژوهشی چندانی صورت نگرفته و خلأ تحقیقات کاربردی و بنیادی در خصوص معماری این بخش از ایران مشاهده می شود. مطالعه و پژوهش در زمینه معماری غرب ایران و به ویژه ناحیه کردستان، بسیار اندک بوده است. در سالیان اخیر تحقیقاتی دانشگاهی در زمینه معرفی و تحلیل ویژگی های معماری و شهرسازی ناحیه غربی ایران آغاز شده و تحقیق حاضر در ادامه مسیر پژوهشی است که در این راستا شکل گرفته است. سوابق تحقیق نشان می دهد بیشتر تحقیقات در زمینه های گردشگری و تاریخی در این منطقه انجام شده است. این منطقه یکی از قطب های اصلی گردشگری در ایران به شمار می آید (Zarab p, 2012). گردشگری روستایی نیز به عنوان جزئی از صنعت گردشگری، می تواند نقش مؤثری در توسعه ملی و به تبع آن توسعه منطقه ای و محلی ایفا کند (Daneshmehr, 2013). بنابر بخشی از پژوهش ها، منطقه اورامان از مناطق مستعد و مناسب جهت بهره برداری در زمینه های مختلف سیاحتی، گردشگری و تفریح به شمار می آید. با توجه به وجود جاذبه های منحصر به فرد، همچون جاذبه های چشم اندازهای طبیعی، معماری ویژه، صنایع دستی و سایر جاذبه های موجود در منطقه، اورامان، مورد توجه گردشگران علاقه مند است (Tavakoli, 2011)، اما سابقه پژوهش در زمینه معماری منطقه، چندان زیاد نیست. بنابر موارد ذکر شده، پژوهش های کاربردی در زمینه معماری و شهرسازی این منطقه ضروری بوده و می تواند در راستای باز تعریف معماری پایدار در معماری ایرانی مورد توجه قرار گیرد.

۵- هدف اصلی تحقیق

هدف از این تحقیق استفاده حداکثری از پتانسیل های محیطی در جهت صرفه جویی مصرف انرژی و بالا بردن کیفیت آسایشی در محیط های مسکونی و سالم سازی محیط زیست و انطباق طراحی های ساختمان در راستای معماری پایدار می باشد و معماری که بتوان در این زمینه هارمونی و هماهنگی لازم را ایجاد کرد. در انتها موضوع را عنوان نمود که معماری روستایی مطلوب همان معماری پایدار مورد بحث است.

۶- سوالات تحقیق

- طراحی معماری با چه مولفه ها و ویژگی هایی اثر معماری پایدار را به وجود می آورد؟
- چگونه با معماری پایدار و بومی در منطقه اورامانات به انرژی های تجدید پذیر و سوخت در آینده می توان مساعدت کرد؟

۷- فرضیه تحقیق

نیاز بشر به تأمین شرایط آسایش محیطی موجب پاسخگویی او به شکل های متفاوت به مقیاس های مختلف از این نیاز شده است. از جمله وجوهی که تأثیر اقلیم در شکل گیری آن کاملاً مشهود است، ریخت معماری بومی هر منطقه است. کمبود امکانات و فن آوری های پاسخگو در رفع نیازهای آسایشی هر اقلیم، ساکنین و بومیان آن اقلیم را بر آن داشته که با تکیه بر راه کارهای اقلیم بنیان، به خلق فضاهای پاسخگو به الزامات اقلیمی آن سرزمین بپردازند. در ایران باستان همواره پایداری مورد توجه افراد بوده است از جمله در مناطق سرد و کوهستانی ایران می توان راه حل هایی منطقی و هماهنگ و سازگار با اقلیم منطقه را می توان مشاهده کرد. معماری پایدار، طراحی و ساخت بر اساس ملاحظات محیطی با استفاده از مصالح بومی و محلی می باشد و مانند سایر مقولات معماری، دارای اصول و قواعد خاص خود است که عبارتند از مرحله صرفه جویی در منابع، مرحله طراحی برای بازگشت به چرخه زندگی و مرحله طراحی برای انسان در واقع می توان گفت که برای رسیدن به معماری بومی پایدار، طراح باید این مراحل و اصول را که تعریف کننده یک چارچوب اصلی برای طراحی پایدار است رادر طرح خود لحاظ و برحسب مورد، ترکیب و متعادل کند.

۸- روش شناسی تحقیق

در این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه ای و میدانی در سایت که با حضور و مشاهده عینی و حتی مخفی مداوم رفتار کاربران و استفاده از فیلم و عکس از محل و همچنین با ترسیم کروکی از سایت و مصاحبه با افرادی که به صورت مداوم و غیرمداوم حتی افراد حاضر در سایت می توان به اطلاعات حاضر در سایت دست یابیم و همچنین با توجه به گردآوری داده‌های کمی و کیفی از طریق برداشت‌های میدانی از محل با استفاده از مصاحبه و پرسشنامه از ساکنین و کسبه محدوده برای سنجش و بررسی وضع موجود و مطالعات کتابخانه ای از کتابخانه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان کردستان جهت مطالعات تاریخی محدوده مورد مطالعه روش تحقیق مرکب استفاده شده است. در این پژوهش ابتدا تعاریف اصلی از مبحث معماری بومی و پایدار بر مبنای مطالعات صورت گرفته، بیان شده در ادامه، عوامل اساسی در شکل‌گیری این ساختار در زمینه معماری و شهرسازی اسلامی بر مبنای تحقیقات و دسته بندی‌های معتبر تبیین شده است. در پایان با رویکردی به معماری و روش تحلیلی، تأثیر عوامل مختلف در شکل‌گیری معماری بومی اورامان با تأکید بر ساختار مسکونی مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

۹- ادبیات تحقیق

۹-۱- پایداری

پایداری به معنای با دوام و ماندنی آمده است. (دهخدا، ۱۳۵۷) در فرهنگ معین این واژه به معنای پایدار بودن و مقاومت از مصدر "پایش" به معنای پایداری کردن و استقامت نشان دادن است. این فعل با مفاهیمی از قبیل "حمایت، پشتیبانی و تداوم" آمیخته در توصیف است و صفت حالت و یا چیزی "به کار می‌رود.

۹-۲- پایداری معماری

معماری پایدار به معنی یک فرآیند است که می‌تواند تکرار شود. پایداری یک مفهوم است که بیشتر به عنوان اندازه ارزش یک روش به کار برده می‌شود. روشی که با نیازهای حفاظتی معاصر از طریق یک رفتار تکرارپذیر و بادوام مواجه می‌شود. بنابراین در این جا روی فرآیند به اندازه محصول نهایی توجه می‌شود. معماری پایدار به طور قطع تشخیص می‌دهد که محصول نهایی در اثر زمان ممکن است فرسوده شود و یا نیاز باشد که جایگزین گردد (Norton, 1999).

۹-۳- معماری پایدار

پایداری علیرغم شعائر مبناییاش که فراگیر است و مسئله حفظ زمین را هدف قرار میدهد، برای دستیابی به راهکارهای واقع‌بینانه و قابل اجرا از یک سو و حمایت از گوناگونی که در نفس طبیعت موجود است از سوی دیگر، رویکردهای محلی را توصیه میکند و در واقع شعار "جهانی فکر کنید، اما منطقهای عمل نمایید" را مورد توجه قرار میدهد. گذشته از ویژگیهای محیطی در هر منطقه، راهکارهای متکی بر تجربیات ممتد محلی به نوعی هویت منجر می‌شود، روند شکل‌یابی این محصولات از پرداختن به مفاهیم درونی آغاز گردیده سپس قالب شکلی یافته و در انتها در ساختارهای مادی تجسد مییابد، درحالیکه شناخت و ابزارهای روزآمد در مقیاس جهانی که قابلیت تحقق در مقیاس محلی را دارند، میتوانند به مثابه ابزار تکمیلی در این ترکیب وارد شوند. پس میتوان گفت نگرش منطقهای در ایران در زمینه توجه به مسئله مفاهیم در تناقض با راهکارهای پایداری نیست و طبعاً مقوله هندسه یا شکل و همچنین مواد و مصالح تا آنجایی که در خدمت این مفاهیم هستند میتوانند به صورت ابزار تغلیظ هویت منطقهای و یا در اتصال به تفکر جهانی مورد استفاده قرار گیرند (احمدی فرهاد، مجله معماری و فرهنگ، شماره ۲۳).

شناخت کامل در زمینه پایداری و معماری پایدار دیدگاه طراح را نسبت به ساختمان تغییر داده و دیگر ساختمان تنها به عنوان توده ای از مصالح نبوده، بلکه بنا همچون یک موجود زنده تلقی میشود. بنابراین نگاه به معماری به عنوان یک ارگان زنده می‌تواند در ایجاد محیطی مناسب در راستای طبیعت انسان عمل کند، زیرا طبیعت، خود الگوی مناسبی در این زمینه است. در نگرش پایدار توجه به عناصر موجود در طبیعت و معماری بومی و سنتی هر ناحیه می‌تواند الهام بخش بسیار مفیدی برای طراحان باشد. زیبایی، ایده و تفکر در عمل طراحی یک ساختمان ارزشی برابر با میزان کارایی و عملکرد اقلیمی آن دارد. بنابراین ساختمان‌هایی پایدار با محیط زیست هستند که در آنها از ایده‌های معمارانه و مفاهیم با ارزش در طراحی نیز استفاده شده

باشد. در این صورت هماهنگی مناسبی نیز بین این طرحها و محیط طبیعی پیرامون آن به وجود می‌آید و از شرایط بومی و اکولوژیکی محیط نیز بهره فراوان گرفته میشود. هرچه کیفیت عوامل مداخلهگر در طراحی اعم از ایده و تفکر، عملکرد، توجه به شرایط محیطی و زیستی، سنت و فرهنگ بومی، کیفیت مصالح مورد استفاده، فناوری ساخت و ... بیشتر شود، ساختمان از کیفیتی بالاتر برخوردار خواهد بود (صابرنژاد ژاله، ۱۳۸۹).

۹-۳-۱- سایت پایدار

در ساختمان‌های سبز به سازگاری و همزیستی سالم با طبیعت و دوستی با آن اولویت بیشتری داده می‌شود که بر این اساس ساخت و ساز پروژه هیچگونه خدشه و صدمه‌ای به محیط طبیعی دربرگیرنده پروژه چه در مرحله اجرا و ساخت و ساز و چه پس از آن وارد نکند و از نتایج این بخش، انتخاب بهینه سایت و توسعه شهری و توسعه زمین‌های مقاوم را برای مالکین و کارفرمای ساختمان‌ها به ارمغان می‌آورد. در این بخش میزان استفاده متناوب از حمل و نقل برای دسترسی به امکانات و تسهیلات موجود در سایت را کم می‌کند و به کاهش میزان زیان‌های وارده به سایت و اداره کردن آب‌های باران تشویق می‌کند و پروژه‌ها از این جهت که منجر به کاهش جزایر گرمایی و آلودگی‌های محیطی می‌شوند بارزش می‌گردند (مرداخانی، ۱۳۹۴).

۹-۳-۲- اهداف اصول پایدار

هدف اصلی اصول طراحی پایدار، کاهش تأثیرات منفی معماری بر طبیعت و حفظ آن جهت نسل آینده است که در سه اصل طراحی پایدار به صورت زیر قابل دستیابی است:

اقتصاد منابع: اقتصاد منابع یا همان حفاظت از منابع، یعنی حفاظت از انرژی، آب و مصالح ساختمانی. در حقیقت طراحی را می‌توان پایدار دانست که حاصل آن، کمترین مصرف منابع را به دنبال داشته باشد. حفاظت از انرژی در ساختمان، از طریق استفاده از مصالح و جزئیات دارای تکنولوژی بالا قابل اعمال است. مصالح مورد استفاده برای مردم کم‌مدرآمد باید بوم‌آورد و مناسب برای اقلیم محلی باشد، از مهارت‌های بومی برای اجرای آن استفاده شده و قابل بازیافت باشند (زندیه، ۱۳۸۹).

۹-۳-۳- روشهای دستیابی به طراحی پایدار

راه‌های مختلفی جهت دستیابی به طراحی پایدار با توجه به قوانین و اهداف آن وجود دارد که همگی آنها باید با توجه به زمان، اقتصاد، اقلیم، فرهنگ و غیره ارزشیابی و استفاده شود. در اقتصاد منابع مه‌ترین گام در کاهش ورودی و مدیریت خروجی است. کاهش جریان ورود منابع تجدیدناپذیر و افزایش استفاده از منابع تجدیدپذیر از اصل‌ترین روشهای دستیابی به طراحی پایدار در مدیریت منابع میباشد. ابزارهای موجود نیز مثل طراحی هوشمند و سرمایش و گرمایش غیرفعال رسیدن به طراحی پایدار را سریعتر خواهند کرد.



نمودار ۱- دیاگرام اهداف طراحی پایدار (نگارنده).

در طراحی چرخه‌ی عمر در مرحله پیش از ساخت میتوان با استفاده از مصالح و منابع تجدیدپذیر، استفاده از مصالح بدون آسیب به محیط زیست، کاربرد مصالح بازیافتی و یا قابل بازیافت و استفاده از مصالح با طول عمر زیاد و نگهداری کم به طراحی پایدار رسید. در حین ساختمان سازی نیز می‌توان با تنظیم جدول اجراء حداقل آسیب را به سایت رساند. تأسیسات پسماندها را جدا کرد، از مواد غیرسمی در اجرا استفاده نمود، مصالح کارگاه را به صورت منظم نگهداری و حفظ نمود و به این وسیله به بیشترین

مصرف و کمترین پسماند دست یافت. پس از ساختمان سازی نیز با باز مصرف پسماندها و با بازیافت اجزا و مصالح ساختمانی اضافی و استفاده هی جدید از ساختمان‌های موجود جهت استفاده جدید می‌توان تأثیر بناها را به طبیعت کم کرد و به طراحی پایدار نزدیکتر خواهد شد.



نمودار ۲: روش‌های کاربردی اصل اول اقتصاد (نگارنده)

در مرحله طراحی انسانی به دو قسمت حفاظت از شرایط طبیعی و طراحی برای آسایش انسان می‌توان اشاره کرد. برای حفظ شرایط طبیعی می‌توان تأثیرگذاری بر طبیعت را درک کرد، شیب زمین را به هم نزد، حداکثر استفاده را از آن برد و از گیاهان و جانوران (اکولوژی) حفاظت نمود. جهت طراحی برای آسایش انسان نیز می‌توان شرایط آسایش حرارتی بصری صوتی را فراهم کرد، ارتباط بصری با محیط بیرون را افزایش داد، از پنجره‌های قابل بازو استفاده نمود، تأسیسات چندمنظوره جهت کاهش مصرف انرژی در نظر گرفت، فضای مناسب جهت عبور و مرور پیاده طراحی کرد، با سیستم حمل‌ونقل هماهنگی صورت داد، از کمک به آلودگی‌های ناشی از بنا پرهیز نمود، برای اشخاص با توانایی‌های متفاوت فیزیکی چاره‌ای اندیشید، طراحی پایدار را سهم همه اقشار جامعه‌ی مردم دانست و از مواد غیرسمی استفاده کرد (رحیمی، ۱۳۹۱).



نمودار ۳: روش های کاربردی اصل دوم، طراحی چرخه ی عمر. (نگارنده).

برای رسیدن به معماری سبز یا پایدار توجه به بنا از شروع طراحی تا پایان بهره برداری از آن الزامی است و همان طور که اشاره شد پایداری در طراحی معماری حاصل نمی شود، مگر با رعایت تعامل سه جانبه بین معمار، طبیعت و بهره بردار. با ایده هایی که فقط روی کاغذ باقی بماند یا کیفیات آن در زمان اجرا در نظر گرفته نشود و یا بهره بردار به دقت و درستی از اصول دیده شده در طراحی و اجرا استفاده نکند، معماری سبز به وجود نمی آید. خلاقیت در طراحی، دقت در اجرا و قناعت در بهره برداری با رعایت اصول و قوانین طراحی پایدار، معماری سبز را به شهرهای ما هدیه خواهد کرد. برای رسیدن به این هدف معماران باید نسبت به موضوعات زیست محیطی آگاهی داشته باشند و از طریق دوره های تخصصی، دانش آن ها ارتقا یابد. در این میان تغییرات نوع زندگی و نگرش های جدید نسبت به محیط بومی و جهانی بسیار اهمیت دارد. پیشرفت های دانش بر پایه ی مهارت و روش های کاربردی برای رسیدن به این هدف راهگشاست. با ایجاد تعادل بین سه اصل ذکر شده اقتصاد منابع، طراحی چرخه ی عمر و طراحی انسانی معماری سبز دست یافتنی خواهد شد و رعایت این چهارچوب در فرآیند هر ساخت و ساز می تواند ترازوی مناسبی جهت محاسبه ی میزان پایداری بنای یاد شده باشد (همان).

۹-۴- معماری بومی

تعریف معماری بومی تعریف سختی است نه تنها ساختمان های عامیانه بلکه ساختمان های معمول در یک فرهنگ را نیز در بر دارد. معماری بومی غیر پیشرفته و غیر اصیل است. به تعبیر تاریخ نگار معماری نیکولاس پوزنر اصلاً معماری نیست. بعضی از تاریخ نگارها که دیدگاه مثبتتری نسبت به این قضیه دارند آن را یک معماری معمولی و روزمره میدانند. استفاده از منابع محلی

برای برطرف کردن نیازهای محلی. معماری بومی به مرور زمان تکامل مییابد و بستر تاریخی، فرهنگ و محیطی که در آن وجود دارد را منعکس میکند. اغلب به عنوان یک معماری خام و پیرایش نشده رد میشود (دهقان، ۱۳۹۳).

۹-۵- معماری بومی ایران

معماری بومی ایران مجموعه متنوعی از ابنیه و سکونتگاهها را در بر میگیرد. در سرزمین ایران با تنوع جغرافیایی و اقلیمی و گوناگونی فرهنگی، در هر مکان، روستاها ریخت و پژهایی دارند. گاهی خانه ها پراکنده و جدای از یکدیگر، و گاه به هم پییده. بام خانهها در جایی تیر پوش است و مستوی و در جای دیگر شیبدار و در ب ضی مناطق دیگر گنبدی شکل و منحنی. در اینجا به بررسی ۱۲ اصل که در معماری غالب روستا های ایران (معماری بومی) قابل مشاهده است می پردازیم (زرگر، ۱۳۹۰).

۱- استفاده از مصالح بوم آورد: برای برپا کردن ساختمان در هر جا اصل بر این است، که از مواد و مصالح ساختمانی که در طبیعت اطراف به وفور یافت میشود استفاده شود. در کنار هر و مرداب از نی و بردی، در حاشیهی جنگل از چوب و در بیابانها از گل و در کوهستانها از سنگ بهره گیری میشود.

۲- نقش فعال خانواده در ساختمان سازی: بر خلاف شهرها، در روستاها بناها غالباً به دست اعضاء خانواده و گاهی کمک همسایگان و خویشاوندان ساخته میشوند و در موارد پیچیده از استادکاران فن (روستای خود یا روستاهای اطراف و یا شهر) دعوت میشود.

۳- شناخت خواص مواد و مصالح ساختمانی: معرفت روستاییان به مواد و مصالح ساختمانی در کاربرد صحیح و بجای آن، انتخاب ابعاد و اندازه های متناسب بر ای عناصر ساختمانی و همچنین بهره گیری مطلوب از قابلیت های متعدد مصالح مثل چسبندگی، ایزولاسیون رطوبتی و حرارتی، استحکام بخشی، استعداد فشاری و کششی و غیره متجلی میشود. این قبیل شناختها برای غالب خانواده های شهر نشینی غریبه است.

۴- سهولت تعمیر و نگهداری: ساختمانهای روستایی به دلیل کیفیت مصالح و اجراء، اکثراً در مقایسه با بناهای شهری نیاز به تعمیر و نگهداری بیشتری دارند. غالباً بناهای روستایی به راحتی تعمیر میشوند. نگهداری آنها نیز با توجه به سادگی ساختار بنا کار آسانی است.

۵- سرپناه ارزان: وقتی مصالح ساختمان بوم آورد باشند و نیروی کار سازندهی ساختمان نیز افراد خانواده و همسایگان باشد ارزان تمام شدن ساختمان نتیجه ی منطقی آن است. احداث ساختمان به صورت بومی ارزان است و تعمیر و نگهداری آن نیز هزینه ی زیادی را به خانواده روستایی تحمیل نمیکند. از این رو خانه سازی به شیوه سنتی غالباً بار چشمگیری در هزینه های خانواده روستایی ندارد.

۶- سادگی و پرهیز از بیهودگی: در خانه های روستایی از کاربرد فرم ها و تزئینات بیهوده اجتناب میشود. همینطور که از کاربرد بیهوده مصالح و مواد ساختمانی نیز پرهیز میشود، همین قاعده در مورد تعداد فضاهای خانه نیز مصداق دارد. در خانه روستایی ابعاد فضاها با توجه به نیاز ساکنان آن بدست می آید.

۷- رشد تدریجی خانه: خانه در روستا غالباً با یک هسته اولیه مانند یک یا دو اطاق شروع و به تدریج متناسب با نیاز خانواده افزوده میشود. اگر تعداد افراد بیشتر شود و یا خانواده جدیدی در دل خانواده اصلی به وجود آید احتمالاً اطاقی اضافه میشود، و یا اگر تعداد دام افزوده شود و یا محصول بیشتری تولید شود آغل و انبار علوفه به خانه افزوده میشود. قابلیت رشد تدریجی از آغاز میباید در خانه در نظر گرفته شود. این موضوع چه در اندازه زمین و یا در مواقعی که توسعه در ارتفاع میباید انجام شود در پیش بینی ابعاد و اندازه ها ملحوظ میشود.

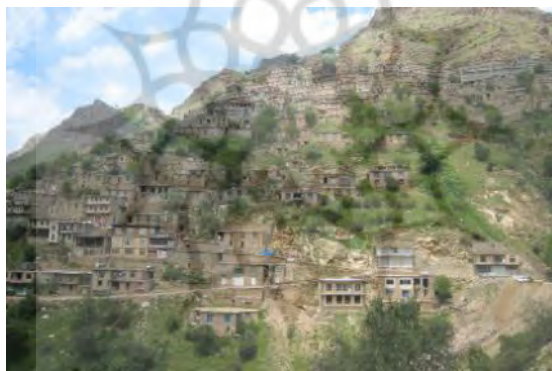
۸- مردمواری (تناسب انسانی): اندازهی فضا در خانههای روستایی متناسب با ابعاد انسانی است. اجزاء خانه مثل پلکان- ایوان- تنورخانه و غیره فقط به اندازه، حداقل لازم متناسب با کارکرد خود شکل میگیرند واز تکلف و افزودنی ابعاد و اندازه ها و تلقین ابهت کاذب خودداری میشود.

۹- سازگاری با محیط و نیازها: در کمتر جایی از ایران شرایط محیط در طول سال به نحو مستمر معتدل است. دهاتهای ایران در مناطق گرم و خشک و مناطق کوهستانی به گونهای طراحی شدهاند که شرایط مناسبی را برای ساکنین خود فراهم کنند. سازگاری معماری در روستاهای ایران صرفاً اقلیمی نیست. معمولاً کالبد روستا آئینه قشربندی اجتماعی روزگار اصل خویش است. (چسبندگی ساختمانها، برج و باروهای اطراف روستا، انبارها و گذرگاههای زیر زمینی). ابعاد و اندازه کوچکها و معابرمتناسب با

ابزار کار ساکنین می باشد (گاو آهن، تراکتور، دار قالی یا دام ها و....) روستاها متناسب با فرهنگ و اندیشه ساکنان آن طراحی شدهاند. توجه به نیازهای ناپیدای مردم نیز در زمره ویژگی های آن است. عرصه های خصوصی و عمومی و میزان گشودگی ها تابع سنت هر سر زمین و باور مردم هر روستا است. معابر و میداين فقط برای عبور و مرور نیست، بلکه فضایی است برای عزاداری، نخلگردانی، شبیه خوانی و ... (غفاری، ۱۳۷۶).

۱۰- معرفی سایت (روستای اورامانات تخت)

اورامان تخت روستایی از توابع بخش اورامانات شهرستان سروآباد در استان کردستان است که در ۶۵ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان مریوان و ۷۰۱ کیلومتری سنندج (مرکز کردستان) واقع شده است این روستا در ارتفاع ۱۴۵۰ متری از سطح دریاهای آزاد قرار گرفته است و اقلیمی سرد و کوهستانی دارد. آب و هوای آن در فصل بهار و تابستان بسیار مطبوع و دلپذیر بوده و زمستان آن بسیار سرد و طولانی است. در بعضی از مواقع بارش برف در این روستا به حدی است که برای چند روزی دسترسی به آن امکان پذیر نیست. اورامان سرزمینی وسیع و کوهستانی است که سراسر جنوب کردستان و شمال کرمانشاه را دربر گرفته و روستای اورامان بخشی از این سرزمین وسیع به شمار می آید. اورامان در زبان کردی "هورامان" تلفظ میشود که در ترجمه این واژه این گونه آمده است که "هور" به معنی اهورا و "مان" هم به معنی خانه است و هورامان را به معنی خانه و سرزمین هم معنی کرده اند. روستای اورامان قدمتی دیرینه در تاریخ دارد و وجود آثار و بقایای آتشکدههای فراوان در اطراف آن نشانگر این موضوع است که مردم این نواحی پیش از گرویدن به اسلام زرتشتی بودهاند. این سرزمین در گذشته قلمرو فرمانروایان و سلاطین محلی بوده که با اقتدار بر آن حکمفرمایی می کردند به همین دلیل این روستا را اورامان تخت یعنی پایتخت یا مرکز سلطنت نامیدهاند (مولانایی، ۱۳۹۵).



تصویر ۱: نمای روستای اورامانات تخت، کردستان (نگارنده).

۱۰-۱- شناخت معماری منطقه

مطالعات نگارندگان بر پایه تحقیقات سال های اخیر نشان می دهد که معماری این مناطق به عنوان معماری اصیل دارای هویت مختص به خود می باشد (Molanaei & Soleimani, 2012). معماری اصیل با توجه به عنوان آن، نوعی از معماری است که هویت و اصالت آن حفظ شده و دارای شاخصه های مختص به خود می باشد که بیشتر در روستاهای منطقه می توان آثار آن را یافت و در شهرها رو به فراموشی رفته اند در این مقاله بخشی از منطقه که دارای معماری بومی و پایدار هستند؛ مورد بررسی قرار گرفته است. اورامان تخت از جمله نمونه های شاخص این ساختار محسوب می شود.

۱۰-۲- مورفولوژی منطقه

دسته بندی به لحاظ توپوگرافی: با توجه به تمرکز بر روی معماری بومی منطقه در این بخش، ساختار روستاهای منطقه کردستان به اجمال معرفی می شود: روستاهای این ناحیه به طور عمده در ۳ دسته به لحاظ توپوگرافی قرار میگیرند: ۱- کوهستانی با شیب تند ۲- کوهپایه ای با شیب متوسط ۳- دشت با شیب ملایم. بر این اساس ساختار بافت روستا متفاوت بوده و هر یک دارای ویژگی های مختص به خود می باشد. به دلیل شاخص بودن ویژگی های روستاهای دسته های (۱ و ۲) کوهستانی و کوهپایه ای،

در این مقاله ساختار معماری این روستاها مورد بررسی قرار گرفته است (Molanaei, 2007). جهت عمده ساختمان ها رو به سمت جنوب، جنوب شرقی و جنوب غربی بوده تا بیشترین دریافت ممکن از تابش آفتاب میسر باشد. در بسیاری از موارد، در یک سمت دره، خانه‌های مسکونی و در سمت دیگر، زمین‌های محدودی که به باغداری یا کشاورزی اختصاص یافته اند؛ مستقر می باشند.



شکل ۵: مقطع شماتیک اورامان، (نگارنده)



شکل ۴: استقرار بافت روستا در دهستان اورامان کردستان با توجه به توپوگرافی منطقه (نگارنده)

علی رغم این که بسیاری از کارشناسان در شکل‌گیری بافت روستاهای کوهستانی، بحث جبرگرایرا مطرح نموده و معتقدند که به دلیل ناگزیری در تقابل با عوامل اقلیمی نظیر شیب و توپوگرافی، وزش بادهای غالب و نورگیری، بافت این روستاها از یک جهت یا شیب خاص تبعیت نموده و عوامل فرهنگی و معنوی در شکل‌گیری آن مؤثر نیستند، بررسی‌ها در معماری روستایی ایران و بالاخص مناطق کوهستانی غرب کشور خلاف این باور را نشان می‌دهد (Alizada, 2008). به عنوان مثال در بسیاری از روستاهای کردستان نظیر اورامان، هجیج، گلین و پالنگان، علی‌رغم نوع خاص و جهت غالب شیب و توپوگرافی، تلاش شده است تا حد امکان جهت‌گیری اصلی بافت روستا به سمت قبله بوده و این ارزش معنوی به نحوی در ساخت منازل خود را نشان داده است. چرخش خانه‌ها و خروج از خط شیب و توپوگرافی تا آنجا که در توان معماران بوده در این مناطق مشاهده می‌شود. با توجه به جهت قبله در ایران (جنوب غربی) این جبهه از نور نسبتاً مناسبی هم برخوردار می‌باشد. ضمن این که در بسیاری از روستاهای دیگر علاوه بر این عامل، توجه به دید و منظر مناسب و روی نمودن به جبهه‌ای که داری تنوع بصری زیبایی است؛ هم مشاهده می‌شود. این چرخش در جهت‌گیری اصلی خانه علی‌رغم خط توپوگرافی در شکل ۶ مشخص شده است. در شکل ۷ نیز علی‌رغم استقرار خانه‌ها در دو یال متفاوت بستر زمین A, B با زاویه چرخش نسبت به یکدیگر، این خانه‌ها همگی به سمت واحدی استقرار یافته اند.



شکل ۷: نماری روستای اورامانات از معماری بومی کردستان با توجه به توپوگرافی منطقه (نگارنده)



شکل ۶: چرخش در جهت‌گیری نمای خانه کردستان با توجه به توپوگرافی منطقه (نگارنده)

وضعیت شیب زمین، چگونگی تعریف واحدهای همسایگی را نیز تغییر می‌دهد. مسیر ارتباطی و حرکتی ۵ عابر پیاده و خودرو نیز تحت نظام خاص و محدودیت‌های توپوگرافی هستند. عامل توپوگرافی همچنین در کلیت نحوه استقرار بافت مسکونی روستاها تأثیرگذار بوده، به طوریکه علی‌رغم شرایط آب و هوایی سرد موجب شکل‌گیری دو نوع بافت متمایز از هم شده است: الف: بافت مسکونی منفصل (آزاد) و ب: بافت مسکونی متصل (متراکم)

۱۱- نتیجه گیری

ویژگی های معماری ایرانی نه تنها از لحاظ مادی و در زمینه انرژی و منابع طبیعی موجب پایداری گشته، بلکه زمینه ساز زندگی معنوی پایدار و کمال گرا را نیز فراهم نموده است؛ این ویژگی ها با تکیه بر ارزش های اعتقادی و فرهنگی مردم و با شناخت صحیح از بستر محیط شکل گرفته اند. همانطور که اشاره شد مهمترین قانون و اصل حاکم بر عالم هستی عدالت و تجلی آن تعادل است و معماری ایرانی محیط و فضایی متعادل را برای تداوم حیات انسان ضروری دانسته و همواره در پی دستیابی به این مهم تلاش کرده است و معمار امروز که وامدار گذشتگان خویش است میراثی ارزشمند، به گواه تاریخ، در دست دارد، باید توجه بیشتری به مفهوم جمله "جهانی فکر کنید و منطقه ای عمل نمایید" داشته باشد. به خاطر داشتن این نکته که در نگرش پایدار توجه به عناصر موجود در طبیعت و معماری بومی و سنتی هر ناحیه می تواند الهام بخش بسیار مفیدی برای طراحی باشد؛ ضروری است.

۱۲- منابع

- ۱- آیوازبان، سیمون (۱۳۷۷) «بهره گیری از روش های سنتی در صرفه جویی انرژی» مجله هنرهای زیبا، شماره ۳، بهار ۷۷
- ۲- بینا، محسن (۱۳۸۷) «تجزیه و تحلیل اقلیمی در خانه های دزفول» مجله هنرهای زیبا، شماره ۳۳، بهار
- ۳- پارسی، فرامرز (۱۳۸۷) «مجله معمار»، شماره ۴۸، فروردین واردیهشت.
- ۴- زندیه، مهدی؛ پروردی نژاد، سمیرا (۱۳۸۹) «توسعه پایدار و مفاهیم آن در معماری مسکونی ایران»، مجله مسکن و محیط روستا
- ۵- رحیمی، رئوف، دهقان، عاطفه (۱۳۹۳) «پایداری در معماری بومی»، مجموعه مقالات اولین همایش ملی معماری پایدار، واحد پرند.
- ۶- قیاسوند، جواد (۱۳۸۵) «تعامل معماری و انرژی های نو پایدار»، نشریه راه و ساختمان، شماره ۳۸
- ۷- بی نا (۱۳۷۵) «بگنج نامه خانه های کاشان»؛ ویراستار کامبیز حاجی قاسمی؛ انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
- ۸- معماریان، غلامحسین؛ (۱۳۸۷) «آشنایی با معماری مسکونی ایرانی گونه شناسی درونگرا» انتشارات سروش دانش
- ۹- مفیدی، مجید؛ محمودی، مهناز (۱۳۸۷) «تحلیلی بر گونه شناسی معماری بادگیرهای یزد و یافتن گونه بهینه کارکردی» مجله هنرهای زیبا، شماره ۳۶، زمستان
- 10- Mehr Agency. 2011. Cognition of Uraman, Sanandaj.
- 11- Molanaei, S. 2006. Identity of West Part of Iran Architecture, Architecture & Culture Journal. 21, 80
- 12- Molanaei, S. 2007. Survey of Sanandaj Contemporary Architecture with Emphasis on Important Elements of Architecture. Sanandaj: University of Kurdistan
- 13- WGSC, 2004 Working Group for Sustainable Construction [WGSC], (2004), Working Group Sustainable Construction Methods and Techniques Final Report.
- 14- 15-Norton, John (1999), Sustainable Architecture: a Process for Achieving Shelter that will Keep Going, www.dwf.org.Rogers, Richard (2005), Action for Sustainability, JA (Japanese Architecture), No. 60, p.129.
- 15- CIB, (1999), Agenda 21 on Sustainable Construction, Rotterdam: CIB Report Publication 237.
- 16- Mark Shucksimit, stuart cameron, Tanya Merridew, (2006). First European Quality of Life Survey: Urban- rural differences University of Newcastle upon Tyne Timothy A.
- 17- Bevan, John A. McKenzie, Ondrej Sklenar and William E. Derry, (2007), SUSTAINABLE URBAN STREET DESIGN AND ASSESSMENT, 3rd Urban Street Symposium, June 24-27, 2007, Seattle, Washington, USA1
- 18- Cowan, Robrr (2005). Th oooooorry of rr bnnsnsm,, eeedt wis prsss.
- 19- Landry, Chrr (2000). rrr bnn tttttt t A ee w oouree of rr bnn Compiiii i nness,, Prnræ ClausFund